

DE WOEDE ALS PASSIE

Serie Woede

Wat gebeurt er als we woede in ons voelen opkomen? Voor de ene mens, misschien, dat hij zijn hart sneller voelt kloppen, maar zich toch inhoudt, het zwijgen ertoe doet. Voor de ander dat die mengeling van opstandige gevoelens meteen zichtbaar en hoorbaar wordt, in een rood aanlopend gezicht, in vuur spuwende ogen, in stemverheffing en in een vloeken dat de ander schrik aanjaagt. Ik heb me afgevraagd: wanneer en hoe word ik zelf nu werkelijk woedend? Misschien wel te weinig, opgevoed als ik ben in een christelijk-stoïcijn's ideaal van zelfbeheersing. Daarom heb ik er ook wel moeite mee dat ik steeds meer woede zie en hoor in onze maatschappij. Mensen reageren sneller en heftiger en menen daar ook een zeker recht toe te hebben. Om nog maar te zwijgen van de angstaanjagende woede van de dictators in onze wereld, met hun vernietigende wapenarsenalen. Dat ze zo ver hun gang kunnen gaan, zo vernietigend en nietsontziend kunnen ingrijpen in mensenlevens, is op zichzelf al verschrikkelijk om te zien.

Toch wil ik in deze eerste dienst over de woede de vraag stellen: welk goed staat er op het spel, als ik oprecht woedend word of iemand anders woedend wordt op mij? Wij worden nu eenmaal lijfelijk door woede geraakt, zoals Jacob in het verhaal van vandaag. Kennelijk gebeurt er dan iets indringends, wordt er een grens overschreden tussen jou en mij. Waartoe dient dan die woede?

Ik kan het bij deze vraag niet nalaten eerst iets te vertellen over mijn fascinatie voor wat Thomas van Aquino al in de middeleeuwen heel gedetailleerd en herkenbaar schrijft over de menselijke emoties. Ik vind dat fascinerend, onder andere omdat voor hem ook allerlei negatieve of afwerende emoties toch uiteindelijk gericht zijn op iets goeds. Hij noemt ze 'passies van de ziel'. Hij onderscheidt eerst 10 passies, steeds in tegengestelde paren: liefde en haat, plezier en pijn, enzovoort. En daar voegt hij aan het eind nog één elfde passie aan toe. Dat is de woede. De woede heeft geen 'tegendeel'. Dat komt, zegt Thomas, omdat in de woede zelf een soort tegenstrijdigheid zit: het is verdriet om een onrecht dat je is aangedaan, maar tegelijk een vurige hoop dat er wraak genomen kan worden, een streven naar revanche, vereffening. De bron van alle passies is liefde, maar de woede is de heftigste. In de woede culminerend de andere passies, komen ze tot een kookpunt. Daarom ziet Thomas ook hoop en wanhoop, vrees en durf als strijdbare passies. Ze hebben allemaal iets van 'woede'. Ze maken dat je niet alleen afgaat op wat je prettig of lekker vindt, maar op iets dat uiteindelijk, in ons mens-zijn, belangrijker is dan alleen wat je nodig hebt om in leven te blijven. De heftigheid van de woede sluit het gebruik van je verstand niet uit, maar maakt het juist alerter. Waar onrecht heerst, waar een schending van het recht dringend vraagt om vereffening en herstel, daar hebben we woede nodig. Zodat we in beweging komen en we er ook werkelijk iets tegen gaan doen.

Wat is dan dat onrecht dat je woedend maakt? Uiteindelijk is dat altijd: minachting, zegt Thomas, dat je gekwetst bent in de waardigheid die je als mens toekomt, krachtens je geboorte. Als hieraan schade wordt berokkend, dan moet dat wel onze woede oproepen. Het zou niet goed zijn, als we daar stoïcijn's onder zouden blijven. De woede is daarom niet alleen een persoonlijke emotie, maar meteen ook gemeenschappelijk en politiek. Want je kunt woede ook voelen in de plaats van een ander. Als voorbeeld: er is veel persoonlijke woede voor nodig geweest om het structurele en politieke onrecht in de toeslagenaffaire, dat als het ware 'gewoon' geworden was, boven tafel te krijgen en om werkelijk alles in het werk te stellen opdat voor iedere gedupeerde het recht zou worden hersteld. Maar de woede is geen eindpunt, we kunnen er niet in blijven steken; woede is een emotioneel brandalarm, heeft een signaalfunctie: dat wat krom is gegroeid of wat beschadigd is in onze verhoudingen eerst rechtgezet moet worden voordat we samen verder kunnen.

Deze urgent-politieke betekenis van woede wordt voelbaar in de psalm die we net zongen. Steeds sterker dringt tot mij door wat ik eigenlijk zing als ik dit lied zing en ontkom ik er niet aan: dit gaat ook over mij, over ons. Wij zuigen de lucht uit, wij wroeten de zilveren bronnen uit andermans grond, wij stoten de armen het woord en zelfs het brood uit de mond. De psalm plaatst ons onvermijdelijk in de positie van degenen die zich de terechte woede van vele anderen in de wereld op de hals hebben gehaald – en die daar nu dringend iets mee moeten. Op wereldschaal bezien, is het niet aan ons om woedend te zijn of anderen de les te lezen. Wij hebben eerder de woede te vrezen van wie onrecht is aangedaan, in een eeuwenlange geschiedenis van uitbuiting. De woede in de psalm maakt duidelijk aan welke kant van het structurele onrecht wij staan, althans de rijke welvarende westerlingen onder ons. Met die rijkdom hebben we veel goeds gedaan. Maar dat is samengegaan met roofbouw op de aarde en op de volkeren van de aarde die we hebben onderworpen aan onze hebzucht en heerszucht. De woede in de psalm confronteert mij met deze ongemakkelijke waarheid.

Maar daar blijft het niet bij. In de psalm wordt de woede van de mens overgenomen door de Levende zelf. En daarmee breekt ook iets anders door, dat de woede overstijgt: 'Hebben ze dan nooit van mij gehoord, zegt Hij, die aanstichters van dood? Zij menen dat zij sterk staan, misschien, maar mijn trouw en mijn toekomst duren het langst...' Dat is dreigend en tegelijk vertrouwenwekkend; er klinkt wraak en verdriet, maar ook hoop en belofte: 'Ik, zegt Hij, ik zal hem recht doen.' In deze heilige woede is God niet alleen een 'tegenover', maar ook een partner, een met-de-ontrechte-woedende God. Onze menselijke onmacht om structureel iets te doen aan de oorzaak van de woede komt in het licht te staan van de macht van de Enige die niet opgeeft; die ondanks alles de relatie met zijn volk niet verbreekt en gericht blijft op een nieuwe toekomst, waarin recht gedaan wordt aan de niet als mens geziene, de geminachte mens.

Dit is voor mij de stem van de hoop, die kan doorklinken in oprechte en terechte woede. In het lied klinkt die stem eerst heel kwetsbaar, vanuit het stille oog van de storm, de stem van een eenling, die nog nauwelijks durft. Maar die stem nodigt mij uit om alle woede en alle vrees voor de woede in de wereld, die ik steeds sterker voel, te bezien vanuit het perspectief van de belofte van trouw, van wat de psalm noemt 'een laatst gericht': uiteindelijke gerechtigheid. Dat maakt het niet minder verschrikkelijk dat er ook nu nog zoveel mensenlevens worden opgeofferd. En het doet niets af aan onze verantwoordelijkheid. Maar het maakt uit, voor mijn durf om iets tegen het onrecht te doen, om de ander wel of niet onder ogen te komen, of er zoiets is als dat grotere geheel, die genadige ruimte die opgeroepen wordt in die ene stem waaraan wij ons kunnen toevertrouwen. Het geeft aan onze hoop en onze strijd ook een innerlijke bereidheid om de confrontatie met de ander en met jezelf aan te gaan, te luisteren en oog in oog met de onrechte te gaan staan, hoe moeilijk dat ook is.

In het beroemde, mysterieuze verhaal van Jacob, in zijn gevecht met de engel, gaat het naar mijn idee om niets anders dan deze heilige woede, die gevoed wordt door hoop. Want dat gevecht is de ontlading, voor Jacob, van zijn vrees voor de woede van zijn broer Esau, die hij al tientallen jaren met zich mee torst. U weet het misschien nog wel: dat Jacob eerst, onder de invloed van zijn moeder Rebecca, zijn blinde vader Isaac en zijn broer Esau heeft bedrogen door hem het eerstgeboorterecht te ontfutselen. Esau ontsteekt in woede als hij dit ontdekt en zweert wraak. Vanaf dat moment is Jacob zijn leven niet meer zeker, ontvlucht hij de woede van zijn broer door Kanaän te verlaten en bij zijn oom Laban te gaan werken. Daar wordt hij rijk, zeer rijk, verwerft hij enorme kuddes aan vee, trouwt hij eerst met Lea, dan ook nog met Rachel en krijgt hij er nog slavinnen en slaven bij. Maar Jacob weet, vanaf het begin, dat hij ooit zal moeten terugkeren naar zijn geboorteland, dat hij de woede van Esau niet kan blijven ontvluchten. Op zijn terugtocht is hij nog steeds vooral bang, stuurt boodschappers vooruit om Esau gunstig te stemmen, doet er alles aan om te voorkomen dat hij zijn enorme bezit en zelfs zijn leven zou verliezen in een confrontatie met zijn broer. Bij de rivier de Jabbok laat hij de hele karavaan vooruit gaan en blijft hij alleen achter. Daar culmineert zijn angst voor Esau in een vreemd soort eigen woede, een louterende woede, waarin alles wat hem heeft dwarsgezet tot ontlading komt. Jacob, de bedrieger die voor iedere echte confrontatie was gevlucht, die nog nooit met open vizier had gestreden, hij ontkomt er nu niet meer aan, in deze vreemde, onthullende droom, zich over te geven aan het gevecht met zichzelf en met God. En dit geeft hem, uiteindelijk, het vertrouwen om Esau tegemoet te kunnen gaan, de stappen te zetten die nodig zijn om met zijn broer weer in het reine te komen. Het is nu niet de woede van God, maar de woede van de mens Jacob, met al zijn tekortkomingen, in zijn gevecht met God. Door zijn eigen opgekropte woede heen, ontworstelt hij zich aan de zegen die hij had ontvreemd van zijn broer en die hem steeds meer had vervreemd van zichzelf, die hem tot vloek geworden was. Nu pas kan hij echt gezegend worden, zonder ballast een vrij en onbevangen mens worden die de dreigende woede van zijn broer aankan. Nu hij door de woede is heengegaan, zijn angst is uitgezied, kan hij met vertrouwen zijn broer tegemoet gaan en opnieuw verbinden wat hij eerst zelf verbroken had.

Maar nu loopt hij mank. Er staat dat de engel, de man van God, hem bij de spier boven zijn heup heeft aangeraakt. Ik denk dat dit de open zenuw is geweest die hij al die jaren zelf niet durfde aanraken. Dat dit heftige gevecht hem ertoe gebracht heeft om die wond uit zijn verleden nu wél onder ogen te zien. Jacob, 'de bedrieger', heet nu Israël, 'Hij die gevochten heeft met God en mensen'. Dat heeft hem denk ik tegelijk nederiger en sterker gemaakt. Laten wij, met alles wat wij meetorsen uit het verleden, niet terugdeinzen voor de woede van de ander, maar daar doorheen breken, ons laten aanraken door de ander, in onze onderlinge kwetsbaarheid. Laten we het aandurven de confrontatie aan te gaan met de ander en met onszelf, om onrecht recht te zetten en zo gezegend door het leven te kunnen gaan. En laten we vooral daarin de stem van de hoop blijven horen, die altijd weer opklinkt in het oog van de storm. Met de laatste woorden van de psalm: 'Als de Levende alles anders maakt, zal alles anders zijn voor zijn mensen; zal Jacob juichen, zal Israël gelukkig zijn!'

Zo moge het zijn.

Germain Creyghton

Gezongen: Psalm 14 in de versie van Oosterhuis / Huijbers, gelezen: Genesis 32:10-13,23-33
Germain Creyghton is te bereiken via 'lt@dominicusamsterdam.nl' ('tav Germain Creyghton')